

ՆՈՐ ԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ ԼԵՓՍԻՈՒՍ ԱՌԱՔԵԼԱԲԱՆԻ ՈՒ ԱՍՏՎԱԾԱԲԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ANDREAS BAUMANN. Der Orient fer Christus. Johannes Lepsius – Biographie und Missiologie, Giessen, 2007, 541 S.

ԱՆԴՐԵԱՍ ԲԱՈՒՄԱՆ. Արևելքը Քրիստոսի համար. Յոհաննես Լեփսիուս – կենսագրությունը և առաքելաբանությունը, Գիսեն, 2007, 541 էջ:

Չնայած Յոհաննես Լեփսիուսի կյանքն ու գործը տասնամյակներ շարունակ զբաղեցրել են հետազոտողներին, այնուհանդերձ այն այնքան համապարփակ և բազմաշերտ է, որ, թեև կատարված մեծ ու երախտավոր աշխատանքին, դեռևս զգալի չափով մնում է չլուսաբանված: Առ այսօր հիմնականում քննության առարկա է դարձել և հանգամանալից պարզաբանում է ստացել նրա անմնացորդ հայանվեր գործունեությունը, որն, ինչպես հայտնի է, նրան ուղեկցել է իր ողջ կյանքի ընթացքում, մինչդեռ Լեփսիուսի աստվածաբանական, առաքելաբանական հայացքների և գործունեության, նրա հասարակական-քաղաքական ոգորումների, ինչպես և գրական-գեղարվեստական ժառանգության ուսումնասիրությունը դեռևս հիմնականում դուրս է մնացել ուսումնասիրողների ուշադրությունից: Թե որքան բազմաշերտ ու համապարփակ էր Լեփսիուսի ստեղծագործական ու աշխատանքային ուղին, կարող են լավագույնս վկայել նրա ժամանակակիցներից Ալբերտ Վեկեսերի խոսքերը. «Այր, որը բազմաթիվ տարիներ կրոնական և եկեղեցական առաջնորդների առաջին շարքերում է կանգնել, գիտական աշխատանքի համար խիստ օժտված, հանճարի հատկանիշներ ունեցող աստվածաբան, նորագույն պատմագրության ոլորտում մեծ վաստակ ունեցող պատմաբան, բռնադատված հայ ժողովրդի պաշտպանն ու օգնականը և ռասայական ու ազգային ատելության կողմից նրա հանդեպ իրագործված ոճրագործությունների հրապարակային մեղադրողը, ոգելից, հոգու բոլոր խորքերն ու բարձունքները հասնող բանաստեղծ, քրիստոնեական աշխարհայեցողության պարզաբանման ու ամրապնդման համար շարունակ ջանքեր գործադրող մտածող, ...հանդուգն ու չմոլորվող հավատ ունեցող հավատացյալ...»:

Եթե նկատի առնենք, թե հատկապես Լեփսիուս աստվածաբանն ու առաքելաբանը ժամանակին Գերմանիայի ավետարանական շրջանակներում որքան հայտնի էր, և նրա համարձակ, ինքնատիպ հայացքներն ու գաղափարները որպիսի մեծ հնչեղությո-

յուն էին ձեռք բերել՝ անշուշտ, արժանանալով ամենատարբեր վերաբերմունքի և գնահատականների, ապա դրանց համակարգված ուսումնասիրության գիտական կարևորությունը կասկած չի կարող հարուցել: Ինքնին հասկանալի է, որ նրա առաքելաբանության քննական լուսաբանումը կարող է որոշակի ազդակներ հաղորդել նաև ներկայումս ընթացող առաքելաբանական քննարկումներին ու բանավեճերին: Իսկ այն հանգամանքը, որ առաքելաբան Լեփսիուսը, ի տարբերություն բոլոր այլ ավետարանական ու կաթոլիկ առաքելական գործիչների, սկզբունքորեն դեմ էր այլ քրիստոնյա համայնքների մեջ առաքելական գործունեություն իրականացնելուն, ավելին՝ դա համարում էր խիստ վնասակար և պախարակելի, և քրիստոնեական Եկեղեցու առաքելական գործունեությունը միայն մահմեդական միջավայրում իրականացնելու կողմնակից էր, թեմայի լուսաբանման կարևորությունը մեզ՝ հայերիս համար է՛լ ավելի ակնառու է դարձնում: Մենք չպետք է անտեսենք նաև այն հանգամանքը, որ Լեփսիուսի՝ արտաքուստ հայերիս հետ առնչություն չունեցող գործունեության ոլորտներին վերաբերող ցանկացած նոր ուսումնասիրություն մի նոր կարևոր ներդրում է արդի գերմանական գիտական ու հասարակական շրջանակներում Լեփսիուսի անունն ու գործը լայն իմաստով վերահայտնի դարձնելու համար, իսկ դրա շնորհիվ որոշակիորեն նոր հնչեղություն ու արդիականություն է ստանում նաև նրա երկարամյա անձնուրաց հայանվեր գործունեությունը՝ հարակից բոլոր իրողություններով հանդերձ:

Այդ տեսանկյունից նշանակալից աշխատանք է կատարել գերմանացի գիտնական, աստվածաբանության դոկտոր Անդրեաս Բաումանը՝ ուսումնասիրելով և իր «Արևելքը Քրիստոսի համար. Յոհաննես Լեփսիուս - կենսագրությունը և առաքելաբանությունը» աստվածաբանական մենագրությամբ գիտական հասարակայնությանը ներկայացնելով Լեփսիուսի առաքելաբանական, աստվածաբանական հայեցակարգն ու գործունեությունը: Մենագրությունը, որի ծավալը կազմում է 541 էջ, բաղկացած է ներածությունից, հինգ գլուխներից և օգտագործված աղբյուրների ու գրականության ցանկից: Գլուխներն ունեն հետևյալ խորագրերը՝ «Կենսագրական շրջանակներ», «Աստվածաբանական հիմնադրություններ», «Առաքելական աշխատանք մահմեդականների մեջ», «Առանձին առաքելաբանական հարցեր», «Առաքելաբանական ժառանգությունը»:

Եթե նկատի առնվի, որ հարցի շուրջ Լեփսիուսի ստվարածավալ գրական ժառանգությունը երբևէ միասնական հրատարակություն չի ունեցել, և Լեփսիուսն ինքը շատ հաճախ այդ խնդրին անդրադարձել է բազմազան թեմատիկ ընգրկում ունեցող աշխատություններում, ապա պարզ կդառնա, թե որքան բարդ խնդիր է ստանձնել Ա. Բաումանը՝ բազմաթիվ պարբերականներում և աշխատություններում տարրալուծված՝ հարցին վերաբերող Լեփսիուսի գաղափարներն ու տեսակետները զատելով և համակարգված ու քննական լույսի ներքո ընթերցողին ներկայացնելով:

Չնայած Ա. Բաումանի կողմից օգտագործված աղբյուրները սահմանափակվել են Լեփսիուսի՝ միայն հրատարակված աշխատություններով՝ գրքեր, բրոշյուրներ, տրակտատներ, զանազան պարբերականներում տպված հոդվածներ և այլն, և նա ցավոք չի օգտվել Հալլեում գտնվող Լեփսիուսի արխիվային նյութերից, քանի որ նրա հետազոտական աշխատանքի ժամանակամիջոցում այդ արխիվի նյութերի կատալոգի կազմումն ու համակարգումը դեռ չէր կատարվել, այնուհանդերձ ուրախությամբ պետք է արձանագրել, որ թեմայի շուրջ Լեփսիուսի աշխատանքների գերակշիռ մա-

սը նա հրատարակել է հենց իր իսկ կողմից լույս ընծայվող պարբերականում, և որ Ա. Բաումանին հաջողվել է պատշաճ կերպով իրագործել իր գիտական հանձնառությունը: Երիտասարդ հետազոտողն ըստ հարկի օգտագործել է նաև իր թեմային կամ հարակից խնդիրներին առնչվող հրապարակում առկա հոդվածներն ու այլ աշխատություններ՝ դրանց հանդեպ ցուցաբերելով անաչառ քննական մոտեցում:

Աշխատության կարևորագույն արժանիքներից մեկը պետք է համարել այն, որ այնտեղ ներկայացված է նաև Լեփսիուսի հայանվեր գործունեության սկզբնավորումն ու ծավալումը՝ անշուշտ այն չափով, որչափ դա կարող էր թույլ տալ ուսումնասիրության առանձնահատուկ թեմատիկ ընդգրկումը: Չնայած դրանով պայմանավորված որոշակի սահմանափակումներին, այնուհանդերձ Ա. Բաումանը, քաջ իրագել լինելով նաև Լեփսիուսի գործունեության այդ ոլորտին, կարողացել է ամբողջական գծերով ներկայացնել նրա հայանվեր գործունեության պատմությունը և միաժամանակ կատարել դրա իրատեսական գնահատումն ու արժեվորումը: Ամենատարբեր հատվածներում Լեփսիուսի հայանվեր աշխատանքների լուսաբանումը ընդմիջում է շարադրանքը, և դա այլ կերպ լինել չէր էլ կարող, քանի որ Լեփսիուսի գործունեության այդ ոլորտը, հանգամանքների բերումով, նրա համար մշտապես առաջնահերթություն է ունեցել. նա իր ժամանակի, ավյունի և միջոցների մեծագույն մասը մշտապես հատկացրել է հայ օգնության գործին, որն, ի դեպ, կյանքի էր կոչել ոչ միայն Լեփսիուս մարդասերը, այլև Լեփսիուս աստվածաբանն ու նրանց հետ միասին նաև մահմեդական Արևելքը քրիստոնեացնելու մտահոգությամբ համակված Լեփսիուս առաքելաբանը:

Ուսումնասիրության նպատակային իրականացումը, բնականաբար, պետք է նախադրեր նաև Լեփսիուսի կենսագրության պատշաճ իմացությունը, ինչը հեղինակի համար առարկայացել է որպես լրացուցիչ հետազոտական խնդիր, քանի որ Լեփսիուսի կենսագրության ամբողջական ուսումնասիրությունը նույնպես առ այսօր դեռևս չի կատարվել: Ա. Բաումանը կարողացել է լուծել նաև այդ խնդիրը, և հատկանշական է, որ նրա աշխատության ներածական մասն ամփոփող գլխին հաջորդող մյուս՝ երկրորդ գլուխը բացառապես նվիրված է բուն թեմայի լուսաբանման առումով կարևորվող Լեփսիուսի կենսագրական մանրամասների քննությանը: Դա ընթերցողին հնարավորություն է ընձեռում ոչ միայն Լեփսիուսի առաքելական գործունեությունն ընկալել նրա կենսագրական՝ հարցի առումով կարևոր իրադարձությունների հենքի վրա, այլև որոշակիորեն հասու դառնալ Լեփսիուսի հայացքների ձևավորման և դրանց աստիճանական զարգացման կենսագրապատում նախադրյալներին:

Երրորդ գլխում լուսաբանվում են Լեփսիուսի առաքելաբանության աստվածաբանական հենքը, աստվածաշնչյան աշխարհայեցողության վերակենդանացման ու արդիականացման ուղղությամբ Լեփսիուսի գործադրած ջանքերը, աստվածաբանության հիմքի վրա քրիստոնեության և այլ կրոնների՝ նրա կողմից կատարված համեմատական քննությունը, և այդ ամենին զուգահեռ ընթերցողին է ներկայացվում նաև քրիստոնեական առաքելությանը վերաբերող լեփսիուսյան աշխարհընկալումը, ինչպես և դրա՝ Լեփսիուսի կողմից կատարված աստվածաբանական գիտական հիմնավորումը:

Վերոնշյալին հաջորդող գլուխներում հանգամանալից կերպով լուսաբանվում են քրիստոնեական առաքելական աշխատանքների կազմակերպման ու իրականացման՝ Լեփսիուսի ըմբռնումներն ու հիմնադրությունները, ինչպես և առաքելական գործչի

այն հատկանիշները, որոնց պահանջն առաջադրում էր Լեփսիուսը: Մանրամասն քննության է ենթարկվում նաև հենց իր՝ Լեփսիուսի կողմից ստեղծված և ղեկավարվող «Գերմանական առաքելություն Արևելքում» կազմակերպության երկարամյա առաքելական գործունեությունը Թուրքիայի և Արևելքի մի շարք այլ երկրների մահմեդական շրջաններում: Այդ առաքելական գործունեությունը հիմնականում իրականացվում էր Լեփսիուսի կողմից քրիստոնեական հավատի բերված մի թուրքագրի գործչի կողմից, որին մկրտելու ժամանակ Լեփսիուսը նրան կնքել էր Հովհաննես ավետարանյան հայեցի անունով:

Ուշագրավ է, որ աշխատությունում զուգահեռաբար պարզաբանվում են Գերմանիայի Ավետարանական Եկեղեցու նորացման և քրիստոնեական տարբեր Եկեղեցիների միջև արդյունավետ համագործակցության ու փոխառնչությունների հաստատման համար Լեփսիուսի գործադրած ջանքերը և ունեցած մեծ ներդրումը: Ներկայացվում է նաև իսլամի վերաբերյալ նրա քննական դիրքորոշումը, ինչպես և այն ընդգրկուն գրապայքարն ու բանավեճերը, որոնք ժամանակին ծավալվել են Լեփսիուսի համարձակ, նորաբնույթ և ըստ այդմ Գերմանիայի եկեղեցական աստվածաբանական շրջանակների կողմից միանգամայն տարբեր, հաճախ հակասական գնահատումներ ստացող տեսակետների շուրջ:

Անդրեաս Բաումանի ուսումնասիրությամբ պարզ է դառնում, որ, չնայած աստվածաբանական և առաքելաբանական մի շարք հայտնի հայեցակարգերի հետ առկա զուգահեռներին, Լեփսիուսը հանդես է գալիս որպես ուրույն, միանգամայն ինքնատիպ և շատ դեպքերում ընդօրինակելի մտածող: Ավելին, ինչպես իրավացիորեն նաև հեղինակն է իր գրքի առաջաբանում գրում, Լեփսիուսի առաքելաբանական հայացքների իմացությունը, որոնք ուղենշիչ դեր են խաղացել նրա այնքան բազմազան առաքելական, աստվածաբանական, հասարակական և քաղաքական գործունեության համար, հնարավոր է դարձնում ավելի պարզ և որոշակիորեն ըմբռնել նրա բարդ և արտաքուստ հաճախ խիստ փոփոխական թվացող կյանքի ճանապարհը:

Աշխատությունն ունի բազմաթիվ այլ արժանիքներ ևս: Այն աչքի է ընկնում խնդրո առարկա հարցերի ամբողջական քննությամբ, եզրահանգումների հիմնավորվածությամբ ու կոռ տրամաբանությամբ: Միանշանակորեն կարելի է ասել, որ Անդրեաս Բաումանի ուսումնասիրությունը մի նոր նշանակալից ձեռքբերում է Լեփսիուսագիտության մեջ, որ գիտական հասարակայնությանն է ներկայացնում հայանվեր այդ մեծ անհատի աստվածաբանական և առաքելաբանական հայացքների ու գործունեության ամբողջական քննական լուսաբանումը: Մնում է հուսալ, որ այն մոտ ապագայում կթարգմանվի հայերեն՝ մատչելի դառնալով նաև հայալեզու ընթերցողին:

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐՈՒՆԻ

Պատմական գիտությունների դոկտոր